

Special Issue: 'Het androcentrisme voorbij?' 25 jaar gender en sociale geschiedenis

- **Arbeid van vrouwen in Limburg [Knotter]**
- **Androcentrisme in de historische demografie [Janssens]**
- **Van regionaal naar globaal [Van Nederveen Meerkerk]**
- **Feminationalisme [Schrover]**

Inleiding ‘Het androcentrisme voorbij?’

25 jaar gender en sociale geschiedenis

Jessica Dijkman en Hilde Greefs

TSEG 17 (1): 5-14

DOI: 10.18352/tseg.1142

Op 30 november 2018 nam Ad Knotter afscheid als directeur van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg en hoogleraar in de vergelijkende regionale geschiedenis aan de Universiteit Maastricht. Naar aanleiding van zijn afscheid werd een symposium georganiseerd onder de titel ‘Veel bijgeleerd ...? Of: zijn wij het androcentrisme in de geschiedschrijving voorbij?’ Dit themanummer van *tseg* presenteert, naast een bewerkte versie van de afscheidsrede van Ad Knotter, drie bijdragen aan dit symposium.¹ De opzet voor het symposium en dit themanummer is geïnspireerd door de kritiek die er begin jaren 1990 kwam op Knotters proefschrift over de Amsterdamse arbeidsmarkt in de negentiende eeuw,² onder meer verwoord door Corrie van Eijl en Francisca de Haan.³ Zij verweten hem een ‘androcentrische benadering van arbeid’,⁴ omdat hij (betaalde) arbeid van vrouwen uitsluitend als een functie

1 De vierde spreker was Mineke Bosch, hoogleraar moderne geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen, die sprak over de strijd van feministische historici om gender als analytische categorie te integreren in het academisch onderwijs en het historisch onderzoek, maar ook daarbuiten zoals bleek uit de moeizame totstandkoming van de herdenking van ‘algemeen kiesrecht’ als ‘algemeen kiesrecht voor mannen en vrouwen’. *tseg* had haar bijdrage graag opgenomen, maar dit bleek binnen de beschikbare tijd niet haalbaar te zijn.

2 A. Knotter, *Economische transformatie en stedelijke arbeidsmarkt. Amsterdam in de tweede helft van de negentiende eeuw* (Amsterdam/Zwolle 1991).

3 C. van Eijl, *Het werkzame verschil. Vrouwen in de strijd om arbeid* (Hilversum 1994) 32; F. de Haan, ‘De tijden roepen om haar’. Een reactie op Maarten Praks “De nieuwe sociale geschiedschrijving in Nederland”, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 21 (1995) 61-80. Uit de meelezers genoemd in noot 1 van dat artikel blijkt dat deze kritiek werd onderschreven door diverse andere feministische historici.

4 *Ibidem*, 70. Met ‘androcentrisme’ wordt bedoeld: het centraal stellen van mannen en de mannelijke ervaring.

van die van mannen behandelde. Die kritiek gold niet enkel het proefschrift van Knotter, maar was in feite gericht aan een hele groep onderzoekers uit zijn generatie. Ruim 25 jaar later dient de vraag zich aan welke vooruitgang er intussen is geboekt. Welke impact hebben vrouwen- en gendergeschiedenis gehad op de geschiedschrijving, en is die geschiedschrijving daarmee inderdaad, zoals de titel van Knotters afscheidssymposium aangeeft, het androcentrisme voorbij? Vanuit deze achtergrond werd de sprekers op het symposium gevraagd te reflecteren op de bijdrage van het genderperspectief aan een mogelijke kanteling van het bestaande geschiedbeeld in hun onderzoeksspecialisatie. Elk van de auteurs in dit dossier heeft vanuit de eigen expertise een belangrijke bijdrage geleverd aan de introductie en verdieping van het genderperspectief in de sociale geschiedenis in Nederland. Elise van Nederveen Meerkerk reflecteert hierover vanuit haar onderzoek naar huishouden, gender en arbeid, Angélique Janssens vanuit de historische demografie en Marlou Schrover vanuit de migratiegeschiedenis. De afscheidsrede van Ad Knotter zelf richt zich op de veranderingen in de arbeidsparticipatie van vrouwen in Zuid-Limburg in de twintigste eeuw.

De redactie van het *tseg* besloot de herwerkte lezingen op te nemen als een afzonderlijk dossier omwille van hun wetenschappelijke relevantie en omdat ze een persoonlijke reflectie bieden op de stand van zaken inzake genderonderzoek in bepaalde deeldisciplines uit de sociale en economische geschiedenis. Net zoals leeftijd, sociale klasse of etniciteit is gender een factor die als variabele moet worden meegenomen in wetenschappelijk onderzoek en die gedragingen van mensen in verleden en heden heeft bepaald, omdat meer dan biologische verschillen gender sociaalhistorisch geconstrueerd en dus ook veranderlijk is. Het genderperspectief heeft het historische bedrijf sterk beïnvloed en dat geldt bij uitstek voor de drie hier behandelde thema's: arbeid, demografie en migratie.

Arbeid, arbeidsmarkt en gender

De toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen vanaf de jaren 1960 ging gepaard met een groeiende wetenschappelijke belangstelling voor de arbeid van vrouwen in het verleden. De afbakening van het begrip 'arbeid' is daarbij een aandachtspunt gebleken. Met name huishoudelijke en seksuele diensten werden lang niet altijd als werk gezien, ter-

wijl dat in de geschiedenis nu juist taken waren die veel door vrouwen werden verricht, ook ten behoeve van de markt. Historische bronnen (zoals beroepstellingen) laten dan ook vaak maar een deel van de vrouwelijke arbeidsparticipatie zien. Inmiddels is er steeds meer aandacht voor de problemen die dit met zich meebrengt voor historisch onderzoek en wordt ook gezocht naar methoden om tot betere schattingen te komen.⁵ Het gebruik van lokale bronnen, bijvoorbeeld, en meer kwalitatieve onderzoeksmethoden, zoals mondelinge geschiedenis of levensloopanalyse, hebben vrouwen en vrouwenarbeid voor het voetlicht gebracht.

Ook over andere aspecten van vrouwenarbeid duurt het wetenschappelijk debat voort tot op de dag van vandaag. Louise Tilly en Joan Scott brachten in 1978 vrouwenarbeid in verband met de gezinseconomie.⁶ Vooral de opkomst en neergang van het mannelijk kostwinnersmodel heeft tot veel discussie geleid.⁷ Dit proces is evident niet overal op dezelfde manier en in hetzelfde tempo verlopen. Verklaringen daarvoor zijn onder andere gezocht in de invloed van (nationale) culturen.⁸ In zijn bijdrage aan dit themanummer volgt Ad Knotter echter een andere weg: hij sluit zich aan bij recent onderzoek dat wijst op de invloed van de vraagzijde. Knotter zoekt naar een verklaring voor de ontwikkeling van de arbeidsparticipatie van vrouwen in Zuid-Limburg, die tot ongeveer 1950 boven het Nederlandse gemiddelde lag maar daarna juist een achterstand vertoonde. Daarbij richt hij zich op de gevolgen van de ontwikkelingen in drie economische sectoren – de landbouw, de mijnbouw en de Maastrichtse aardewerkindustrie – voor de behoefte aan arbeid door vrouwen. De tewerkstellingsmogelijkheden voor vrouwen fluctueerden sterk afhankelijk van sectorale en conjuncturele veranderingen, die konden leiden tot de uitstoot van vrouwen uit bepaalde segmenten van de arbeidsmarkt.

5 Zie bijvoorbeeld: C. Sarasua, 'Women's work and structural change. Occupational structure in eighteenth-century Spain', *Economic History Review* 72:2 (2019) 481-509; C. Boter, 'Ideal versus reality: The domesticity ideal and household labour relations in Dutch industrializing regions, circa 1890', *The History of the Family* 22:1 (2017) 82-102; E. van Nederveen Meerkerk en R. Paping, 'Beyond the census. Reconstructing Dutch women's labour market participation in agriculture in the Netherlands, ca. 1830-1910', *The History of the Family* 19:4 (2014) 447-468.

6 L.A. Tilly en J.W. Scott, *Women, work, and family* (New York 1978).

7 Zie voor een overzicht bijvoorbeeld: A. Janssens, 'The rise and decline of the male breadwinner family? An overview of the debate', in: *The rise and decline of the male breadwinner family? Special issue International Review of Social History* 42:5 (1997) 1-23.

8 B. Pfau-Effinger, 'Socio-historical paths of the male breadwinner model – An explanation of cross-national differences', *The British Journal of Sociology* 55:3 (2004) 377-399.

Inmiddels kondigen zich op het terrein van arbeid, arbeidsmarkt en gender nieuwe thema's aan, vaak in samenhang met bredere ontwikkelingen binnen de sociale en economische geschiedenis, die op hun beurt soms weer beïnvloed zijn door trends in de actualiteit. Een ervan is de precarisering van de arbeid. Evenals heden ten dage hadden ook in het verleden niet alleen vrouwen te maken met lage betaling, niet-permanent werk en slechte arbeidsomstandigheden. Zij werden er echter wel relatief vaak mee geconfronteerd, ook al omdat, zoals hierboven al vermeld, hun huishoudelijke en verzorgende activiteiten niet altijd als volwaardige arbeid gezien werden. Huishoudelijk werk, sekswerk en daarnaast ook een andere sector met veel vrouwenarbeid, namelijk de textielnijverheid, werden en worden ook beïnvloed door een tweede ontwikkeling die momenteel veel aandacht krijgt in de bestudering van de arbeid: de globalisering. Dat vrouwen daarin ook een rol, en zelfs een actieve rol speelden, toonde Elise van Nederveen Meerkerk, hoogleraar vergelijkende geschiedenis van huishouden, gender en werk aan de Radboud Universiteit Nijmegen, al in eerdere publicaties aan. Zo weerlegde zij de veronderstelde de-industrialisatie van Java in de late negentiende en vroege twintigste eeuw door te laten zien dat juist de flexibele inzet van vrouwenarbeid in de inheemse textielnijverheid het mogelijk maakte om in te spelen op de toenemende vraag van de lokale bevolking naar kwaliteitsproducten.⁹

In haar bijdrage aan dit themanummer zoekt Van Nederveen Meerkerk naar patronen die zich voordeden in meerdere beroepen waarin veel vrouwen werkzaam waren. Op basis van recent internationaal vergelijkend onderzoek brengt ze de betekenis van precarisering en globalisering voor vrouwenarbeid in textielarbeid, sekswerk en huishoudelijk werk in beeld. Het gaat haar daarbij niet alleen om de invloed van de omstandigheden in die beroepen op de vrouwen in kwestie, maar ook – of juist – om de mogelijkheden die zij hadden om die omstandigheden te veranderen.

Demografie, gezin en gender

De demografie en gezinsstudies zijn bij uitstek disciplines die gewend zijn aandacht te besteden aan het onderscheid tussen mannen en vrou-

9 E. van Nederveen Meerkerk, 'Challenging the de-industrialization thesis. Gender and indigenous textile production in Java under Dutch colonial rule, c. 1830-1920', *Economic History Review* 70:4 (2017) 1219-1243.

wen. Het is moeilijk aan de rol van de vrouw voorbij te gaan wanneer bijvoorbeeld fertiliteit wordt geanalyseerd: vruchtbaarheid is immers leeftijdsgebonden bij vrouwen. Sekse is dus per definitie als categorie sterk aanwezig in historisch-demografisch onderzoek, maar dat betekent nog niet dat vrouwen in dergelijk onderzoek ook altijd een sturende rol krijgen en als een verklarende variabele worden meegenomen, zoals dat gebeurt bij mannen via bijvoorbeeld hun beroep of inkomenspositie.

In de laatste decennia is ook op dit domein heel wat veranderd en dat uit zich in zeer diverse deeldomeinen van historisch-demografisch onderzoek. Daarbij is zowel aandacht besteed aan de rol van vrouwen én mannen in demografische ontwikkelingen, als aan de machtsverhoudingen tussen hen. Zo is bijvoorbeeld benadrukt dat arbeid van vrouwen in de fase van de jongvolwassenheid, met name voor ze in het huwelijk traden, bijdroeg aan vrijere en meer egalitaire partnerkeuze in West-Europa, wat zich uitte in een kleiner leeftijdsverschil tussen man en vrouw en een latere huwelijksleeftijd voor de vrouw.¹⁰ Het dalende leeftijdsverschil tussen mannen en vrouwen in het huwelijk is ook in verband gebracht met de 'romantisering' van het huwelijk: niet enkel economische motieven maar ook liefde waren bij de huwelijkskeuze van belang. Dat wijst weer op meer egalitaire verhoudingen en een minder grote impact van de ouders, wat ook in verband werd gebracht met toenemende geografische en sociale mobiliteit.¹¹ Dat jonge vrouwen vaak van het platteland naar de stad trokken om daar een dienstje te doen, droeg ook bij aan de verspreiding van stedelijke gewoonten en praktijken en gaf daarmee aanleiding tot kleinere gezinnen en een fertiliteitsdaling.¹² De toegang tot onderwijs voor vrouwen, en dus hun mogelijkheden om 'human capital' op te bouwen, bleek eveneens een determinerende factor voor veranderingen in fertiliteitsgedrag. Omgekeerd kon biopolitiek vanwege kerk en staat, zoals bijvoorbeeld het verbod op het gebruik van anticonceptiva, de houding ten aanzien van abortus of gezinsondersteunende maatregelen zoals kindergeld of kinderopvang, het kindertal mede bepalen. De aandacht voor de onafhan-

10 T. De Moor en J.L. van Zanden, *Vrouwen en de geboorte van kapitalisme* (Amsterdam 2006); Idem, 'Girl power: The European marriage pattern and labour markets in the North Sea region in the late medieval and early modern period', *The Economic History Review* 63:1 (2009) 1-33.

11 Het debat werd opgestart door Edward Shorter, *The making of the modern family* (New York 1975); zie bijvoorbeeld: B. Van de Putte, e.a., 'The rise of age homogamy in 19th century western Europe', *Journal of Marriage and Family* 71:5 (2009) 1234-1253.

12 Zie bijvoorbeeld: C. Matthys, 'Domestic servants and diffusion of fertility control in Flanders, 1830-1930', *History of the Family* 18:4 (2013) 456-480.

kelijke positie van vrouwen uitte zich ook in onderzoek naar alleenstaande vrouwen, en dan gaat het niet enkel meer over weduwen, maar ook over vrouwen die hun leven alleenstaand of kinderloos doorbrachten. Ook zij werden uit de slachtofferrol gehaald en kregen handelingsvrijheid toegemeten.¹³

Aan de andere zijde van het demografisch spectrum, met name aan het einde van de levensloop en bij sterfte, kwam er aandacht voor oversterfte van mannen of vrouwen die niet enkel gebonden was aan crisisperiodes (bijvoorbeeld in het geval van hongersnood of oorlog, of aan specifieke fasen in de levensloop, zoals oversterfte bij vrouwen ten gevolge van zwangerschap en bevalling) maar het gevolg was van bevoordelende of beperkende maatregelen ten aanzien van respectievelijk mannen en vrouwen. Dat kon vorm krijgen in beleidsmaatregelen zoals de promotie van een één-kind-politiek die vaak aanleiding gaf tot infanticide en zo leidde tot oversterfte van vrouwelijke baby's, maar kon ook het gevolg zijn van de toegang tot onderwijsmogelijkheden, voeding en zorg.¹⁴ Ook veranderingen in de arbeidsmarktpositie konden leiden tot verhoogde migratie, maar ook tot toename in mortaliteit. Mechanisering in de landbouw heeft bijvoorbeeld geleid tot de uitstoot van vrouwen en de aanzet gegeven tot migratie van vrouwen uit landbouwgebieden, terwijl arbeid in industriële sectoren, afhankelijk van de bestudeerde sector, aanleiding kon geven tot oversterfte in bepaalde leeftijdsfasen, die voor vrouwen en mannen kon verschillen.¹⁵

Angélique Janssens, hoogleraar historische demografie aan de Universiteit Maastricht, heeft aan vele aspecten van het demografische onderzoek aandacht besteed en heeft daarbij ook kritisch gereflecteerd op de meerwaarde van gender als analytische categorie in historisch-de-

13 J.M. Bennett en A. Froide (red.), *Singlewomen in the European past, 1250-1800* (Philadelphia 1999); A. Froide, *Never married. Singlewomen in early modern England* (Oxford 2005); B. Hill, *Women alone. Spinners in England, 1660-1850* (New Haven 2001); I. Devos, J. De Groot en A. Schmidt (red.), *Single life and the city 1200-1900* (Basingstoke 2015).

14 A. Sen, 'Mortality as an indicator of economic success and failure', *The Economic Journal* 108 (1998) 1-25. Zie bijvoorbeeld voor de Lage Landen: A. Janssens en E. van Dongen, 'A natural female disadvantage? Maternal mortality and the role of nutrition related causes of death in the Netherlands, 1875-1899', in: I. Devos en A. Janssens, Special issue: Re-considering the burden of disease in the Low Countries in past centuries, *tseg/The Low Countries Journal of Social and Economic History* 14:4 (2017) 84-115.

15 Zie bijvoorbeeld: I. Devos, *Allemaal beestjes. Mortaliteit en morbiditeit in Vlaanderen, 18de-20ste eeuw* (Gent 2006); T. Van Rossem, P. Deboosere en I. Devos, 'Death at work? Mortality and industrial employment in Belgian cities at the turn of the twentieth century', *Explorations in Economic History* 66 (2017) 44-64.

mografisch onderzoek.¹⁶ Ze legt uit dat vrouwen absoluut aanwezig zijn in de historische demografie, maar dat ook deze subdiscipline niet gevrijwaard is van vormen van androcentrisme. In haar bijdrage aan dit themanummer onderzoekt ze hoe gender als analytische categorie aanwezig was in het tijdschrift *The History of the Family. An International Quarterly*, een tijdschrift dat bij voorkeur internationaal comparatief onderzoek publiceert over de geschiedenis van het gezin in een brede betekenis. Daarbij wijst ze erop dat er heel wat vooruitgang is geboekt, zowel op inhoudelijk als op methodologisch vlak, maar dat tegelijkertijd ook gender vaak nog als een equivalent voor sekse wordt gebruikt in de historische demografie.

Migratie en gender

Al in 1885 merkte de geograaf Ravenstein bij zijn studie naar migratiebewegingen in het Verenigd Koninkrijk op dat vrouwen meer mobiel waren dan mannen, maar dat ze, in tegenstelling tot mannen, overwegend migreerden over korte afstand.¹⁷ Ondanks die vroege opmerkzaamheid voor divergerende migratiepatronen van mannen en vrouwen, brak aandacht voor vrouwen in migratieonderzoek volgens Donato en Gabaccia pas goed door in de jaren 1960-1970, toen ook meer vrouwen actief waren in het academische bedrijf.¹⁸ Migratie van vrouwen bleek vooral sterk tijdens de fase van de jongvolwassenheid, en was vaak verbonden met huwelijksluiting of met – eveneens vaak leeftijdsgebonden – beroepsactiviteiten als dienst- of huishoudpersoneel. Naast mobiliteit in het kader van huwelijk of in de zorgsector bleek de seksindustrie vrouwen aan te zetten tot migratie. Vrouwelijk migratiegedrag zou bovendien sterk gestuurd zijn geweest door beslissingen in het gezin. Zo kregen vrouwen de rol van 'volgers' en mannen de rol van 'pioniers' toebedeeld.

Ondertussen is dit stereotype beeld bijgesteld. Er is terecht gewezen op de eigen 'agency' en keuzevrijheid van vrouwen, maar ook op het

16 Zie bijvoorbeeld: A. Janssens en P. Puschmann, 'Gender als analytische categorie in historisch-demografisch onderzoek. Genese, meerwaarde en kritische reflectie', *Gender in/en historische demografie: historisch-demografisch onderzoek in Vlaanderen en Nederland: Jaarboek Historische Demografie* (2013) 17-45.

17 E.G. Ravenstein, 'The laws of migration', *Journal of the Statistical Society of London* 48:2 (1885) 167-235.

18 K.M. Donato, D. Gabaccia e.a., 'A glass half full? Gender in migration studies', *International Migration Review* 40:1 (2006) 3-26.

feit dat ze eigen netwerken en contacten opbouwden en van eigen informatiekanalen gebruik maakten om te migreren.¹⁹ Bovendien bleek hun migratie niet enkel te verlopen over korte afstand, maar overbruggen vrouwen ook langere afstanden, zeker toen er meer en goedkopere transport- en communicatiemiddelen ter beschikking kwamen.²⁰ Die toenemende aandacht voor vrouwelijke migratie in het wetenschappelijke bedrijf leidde tot de gedachte dat er tijdens de laatste decennia duidelijk sprake is van een opmerkelijke toename van vrouwelijke migratie, een zogenaamde ‘feminisering’ van migratie. Marlou Schrover, hoogleraar economische en sociale geschiedenis aan de Universiteit Leiden en specialist in de migratiegeschiedenis, plaatste hierbij eerder belangrijke kanttekeningen door gegevens te verzamelen over de lange termijn en erop te wijzen dat het aandeel van mannen en vrouwen vanuit een historisch perspectief relatief stabiel en vergelijkbaar is geweest.²¹

Belangrijk is na te gaan in welke mate migrerende vrouwen over dezelfde bewegingsvrijheid als mannen hebben beschikt, en in welke mate hun mobiliteit op een andere wijze werd gepercipieerd, maar ook gereguleerd dan bij mannen het geval was.²² Immers, de geschiedenis telt heel wat voorbeelden van situaties waarbij vrouwelijke migratie is geproblematiseerd en gecriminaliseerd of waarbij vrouwen juist in de slachtofferrol zijn gedrukt. In beide situaties impliceert dit dat de mobiliteit van vrouwen is beknot of als passief werd beschouwd, en daardoor hen eigen verantwoordelijkheid en initiatief is ontnomen. Schrover heeft in haar wetenschappelijk onderzoek veelvuldig en op diverse manieren het genderperspectief binnengebracht. In de bijdrage tot dit themanummer ontleedt ze hoe het maatschappelijke debat in Nederland door deze aandacht voor vrouwelijke migratie is beïnvloed. Ze wijst er

19 Zie bijvoorbeeld: H. Bras, ‘Maids to the city. Migration patterns of female domestic servants from the province of Zeeland, the Netherlands’, *History of the Family* 8 (2003) 217-246; H. Bras en M. Neven, ‘The effects of siblings on the migration of women in two rural areas of Belgium and the Netherlands’, *Population Studies* 61 (2007) 53-71.

20 Zie bijvoorbeeld: C. Harzig, *Peasant maids, city women. From the European countryside to urban America* (Ithaca 1997); P. Sharpe (red.), *Women, gender and labour migration. Historical and global perspectives* (Londen/New York 2001) of recent: D. Hoerder en A. Kaur (red.), *Proletarian and gendered mass migrations. A global perspective on continuities and discontinuities from the 19th to the 21st centuries* (Leiden 2013).

21 M. Schrover, ‘Feminization and problematization of migration. Europe in the nineteenth and twentieth centuries, in: Hoerder en Kaur (red.), *Proletarian and gendered mass migrations*, 103-131.

22 Bijvoorbeeld: M. Schrover e.a. (red.), *Illegal migration and gender in a global and comparative perspective* (Amsterdam 2008); M. Schrover, ‘Verschillen die verschil maken: inleiding op het themanummer over gender, migratie en overheidsbeleid in Nederland en België in de periode 1945-2005’, *tseg* 5:1 (2008) 3-22.

met name op hoe rechts-populistische partijen zich opwerpen als verdediger van vrouwen- en homo-rechten en dat koppelen aan islamofobie. Zij vraagt zich af in hoeverre de aandacht voor gender en migratie in het publieke debat heeft bijgedragen aan wat, in navolging van de term homo-nationalisme, femi-nationalisme kan worden genoemd.

'De tijden roepen om haar', schreef Francisca de Haan in haar kritiek op de volgens haar 'androcentrische' sociale geschiedschrijving in 1995. Uit de bijdragen aan dit themanummer en het historisch onderzoek in de afgelopen 25 jaar waarop die bijdragen voortbouwen, blijkt dat deze roep is beantwoord: er is veel vooruitgang geboekt. Maar betekent deze toegenomen aandacht voor vrouwen nu ook dat het 'androcentrisme' in de sociale geschiedschrijving is overwonnen? Dat misschien toch ook weer niet. De integratie van het genderperspectief in de geschiedschrijving in het algemeen lijkt bijvoorbeeld nog niet voltooid. En meer aandacht voor vrouwen betekent nog niet dat hen ook steeds een actieve rol is toebedeeld. Voor degenen die het genderperspectief in de sociale geschiedenis een warm hart toedragen is er dus nog veel werk aan de winkel.

Over de auteurs

Jessica Dijkman (1960) is universitair docent sociale en economische geschiedenis aan de Universiteit Utrecht. Haar onderzoek richt zich op de pre-industriële tijd en heeft veelal een comparatieve insteek. Momenteel bestudeert zij hongersnoden en voedselcrises in middeleeuws en vroegmodern Europa. Eerder onderzoek had betrekking op het functioneren van goederenmarkten in middeleeuws Holland en de organisatie van arbeid in middeleeuws Europa en de islamitische wereld. Recent publiceerde zij (met Bas van Leeuwen) de bundel *An Economic History of Famine Resilience* (Routledge: Londen en New York 2020). E-mail: j.dijkman@uu.nl

Hilde Greefs is hoogleraar sociale geschiedenis aan de Universiteit van Antwerpen en is verbonden aan het Centrum voor Stadsgeschiedenis. Haar onderzoek richt zich op de moderne tijd, en meer specifiek op de lange negentiende eeuw, met een bijzondere belangstelling voor migratie en sociale en economische veerkracht en netwerken. Tot haar recente publicaties behoort de bundel: Hilde Greefs en Anne Winter (red.), *Migration Policies and Materialities of Identification in European Cities. Papers and Gates, 1500-1930s*, (Routledge: Londen en New York 2018).

E-mail: hilde.greefs@uantwerpen.be

